

ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ

Розглянуто організацію бухгалтерського фінансового обліку, що ґрунтується на принципах фінансової звітності. Досліджено зв'язок між об'єктами фінансового обліку та рахунками бухгалтерського обліку.

Окреслені підходи до вирішення проблем організації фінансового обліку

Постановка проблеми. Сучасне розуміння ролі та місця бухгалтерського обліку в системі управління діяльністю суб'єктів господарювання зв'язане з розширенням кола користувачів облікової інформації, що призвело до поділу системи бухгалтерського обліку на підсистеми фінансового, управлінського та податкового обліку. Підсистема фінансового обліку, яка перебрала на себе більшу частину властивостей, функцій, завдань, методичних прийомів, способів традиційного бухгалтерського обліку, потребує особливої уваги як " правонаступника" бухгалтерського обліку у його класичному донедавна сприйнятті.

Основна частина. Зважаючи на те, що фінансовий облік – це бухгалтерський облік з метою складання фінансової звітності, для розгляду його структури візьмемо за основу фінансову звітність. Згідно з Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", фінансова звітність включає: баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал та примітки до звітів [1].

Баланс як звіт про фінансовий стан підприємства, відображає на певну дату його активи, зобов'язання та власний капітал. Структура фінансового обліку має, насамперед, відповідати об'єктам обліку господарської діяльності, що забезпечують інформацію про фінансовий стан підприємства. Щодо інших форм фінансової звітності, то вони доповнюють інформацію балансу, деталізуючи окремі об'єкти фінансового обліку. Так, звіт про фінансові результати надає інформацію про формування прибутку чи отримання збитку за результатами господарювання на підставі співставлення доходів та витрат діяльності. Отриманий фінансовий

результат узгоджується із статтею першого розділу пасиву балансу – нерозподілений прибуток та непокритий збиток. Звіт про рух грошових коштів дозволяє отримати інформацію про грошові потоки в розрізі їх надходження та вибуття в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності господарюючого суб'єкта.

Із запровадженням П(С)БО [2] підприємства обліковують доходи і витрати (а отже і фінансові результати) за методом нарахування, і зрозуміло, що розрахований, таким чином, прибуток не завжди (а практично ніколи) не збігається із чистим (фактичним) надходженням грошових коштів на рахунки підприємства ("грошовим прибутком/збитком"). Для отримання інформації про рух грошових коштів не шляхом безпосереднього аналізу банківських рахунків підприємства, а за допомогою фінансової звітності запроваджено однойменний звіт, інформація якого узгоджується із статтею другого розділу активу балансу: грошові кошти та їх еквіваленти. Звіт про власний капітал деталізує інформацію першого розділу пасиву про зміни власного капіталу в розрізі його видів. Отже, фінансовий облік налаштовано на отримання інформації про фінансовий стан підприємства, результати діяльності та рух грошових коштів.

Поставлений перед фінансовим обліком меті підпорядковано план рахунків бухгалтерського обліку, який дозволяє отримувати інформацію про активи, зобов'язання, власний капітал, доходи, витрати та фінансовий результат діяльності підприємства. Структура об'єктів фінансового обліку за напрямками фінансового обліку для наглядності наведено на рис. 1.

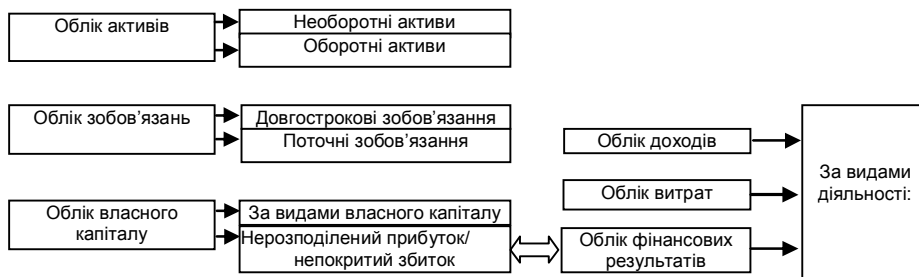


Рис. 1. Структура об'єктів фінансового обліку

При розгляді структури можна виділити два рівняння взаємозалежності елементів підсистеми фінансового обліку.

Перше рівняння – це балансове рівняння: $A = Z + BK$, де: A – активи (ресурси); Z – зобов'язання; BK – власний капітал. Друге рівняння: $ФР = Д - В$, де: $ФР$ – фінансовий результат (прибуток/збиток), $Д$ – дохід, $В$ – витрати. З цих рівнянь простежується така залежність: якщо припустити, що $ФР = BK$ (прибуток зі знаком "+"; збиток зі знаком "-"), то $ФР = A - Z$; якщо $Д = ФР + В$, то $Д = A - Z + В$, а $В = Д - A + Z$. Іншими словами, проглядається прямий зв'язок між доходами і активами, витратами і зобов'язаннями та обернений зв'язок між доходами і зобов'язаннями, витратами і активами. Із цих залежностей сформульовано визначення доходів та витрат, що містяться у П(С)БО. Зокрема, у П(С)БО З "Звіт про фінансові результати" під доходом розуміють збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, а під витратами – зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань

При організації фінансового обліку потрібно дотримуватись встановлених нормативно-правових регламентів ведення обліку і, насамперед, його принципів.

Принцип обачності забезпечує консервативний підхід до оцінки та відображення облікових об'єктів у фінансовій звітності (запобігає завищенню оцінки активів та доходів і заниженню оцінки зобов'язань та витрат). В умовах ринкової економіки, перманентних фінансово-економічних світових та регіональних криз дотримання цього принципу є досить актуальним, оскільки, передбачає забезпечення певного ступеня обережності при формуванні суджень із фактів та подій, що інтерпретовані у фінансовій звітності в умовах ринкової невизначеності. Забезпечення процедури оцінки об'єктів обліку, яка б унеможливила завищення оцінки активів та доходів і заниження оцінки зобов'язань та витрат, можна досягти віддаючи перевагу справедливій вартості об'єктів обліку, що адекватно відображає у реальному часі економічні відносини суб'єктів ринкової економіки. Сучасні технічні засоби дозволяють досить оперативно та швидко без суттєвого збільшення трудозатрат та вартості облікових робіт вирішувати цю проблему.

Що ж до повноти висвітлення у фінансовій звітності інформації про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій і подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі, то забезпечення виконання

цього принципу в межах системи фінансового обліку є неможливим. Якщо минулі події знаходять своє відображення у фінансовій звітності за фактом їх здійснення, то з майбутніми операціями і їх потенційними наслідками не так однозначно. Спрощення та зведення цієї проблеми до банального розуміння потенційних наслідків, як тих, що випливають із фінансового стану підприємства на даний момент не є достатнім аргументом користувачам для прийняття управлінських рішень. Для цього необхідна більш повна та не завжди регламентована інформація про можливі варіанти здійснення господарської діяльності з приведеними розрахунками результатів про їх потенційні наслідки. Ось тут і виникає необхідність розширити можливості бухгалтерського обліку у наданні такої інформації підсистемою управлінського обліку, яка аж ніяк не конфліктує з підсистемою фінансовим обліком, а тільки доповнює її.

Принцип автономності є юридичним оформленням обґрунтування логічного та економічного підходів щодо поділу у суспільстві власності на ту, яка належить особисто людині-громадянину і юридичній особі.

Послідовність як принцип постійного із року в рік застосування підприємством обраної облікової політики – необхідна умова прогнозованості, узгодженості, зіставності інформації фінансового обліку. Зіставність дозволяє користувачам фінансової звітності порівнювати звіти підприємства за різні періоди для визначення тенденцій в їх фінансовому становищі та результатах діяльності, а також звіти різних підприємств за один період для оцінки ефективності діяльності. Такі порівняння дають підприємствам можливість не тільки оцінити динаміку розвитку, але й свої позиції на ринку, особливо, в сучасних умовах посилення конкуренції. Для досягнення послідовності та зіставності однотипні господарські операції мають відображатись в обліку за єдиною методологією, яку необхідно використовувати послідовно на протязі тривалого часу діяльності підприємства. При цьому, користувачі фінансової звітності мають бути проінформовані щодо варіантів облікових політик, будь-яких її змін та впливу цих змін на показники фінансової звітності.

Безперервність поряд з методом нарахування – фундаментальні припущення щодо організації бухгалтерського обліку. Складання фінансової звітності, яке базується на припущенні безперервності діяльності, передбачає, що підприємство продовжить свою діяльність у майбутньому і у нього не має намірів ні необхідності ліквідуватись або суттєво скорочувати свою діяльність. На перший погляд, що тут є в економіко-юридичні площині суттєвого для організації та здійснення бухгалтерського обліку. Таке припущення, важлива норма, оскільки, при банкрутстві або ліквідації підприємства його фінансова звітність складається, виходячи із інших вимог щодо оцінки статей фінансової звітності ніж за звичайних умовах господарювання. Тому керівництву підприємства при організації бухгалтерського обліку та підготовці до складання фінансової звітності слід здійснювати оцінку здатності підприємства продовжувати свою діяльність надалі. Припущення щодо безперервності своєї діяльності керівництво підприємства здійснює на підставі різнопланової інформації, що ґрунтується, як на теперішніх, так і на майбутніх подіях. Рівень дослідження цього питання залежить від конкретної ситуації. Зокрема, якщо підприємство ефективно, має доступ до матеріальних та фінансових ресурсів, то висновок щодо безперервності діяльності може бути зроблено без детального аналізу. В інших випадках, необхідно розглядати більш широкий спектр факторів, пов'язаних із поточною та прогнозованою діяльністю підприємства: графіком погашення боргів, потенційними джерелами залучення або заміни фінансування тощо.

Метод нарахування та відповідності доходів і витрат передбачають, що результати господарських операцій визнаються за фактом їх здійснення, незалежно від моменту надходження або виплати грошових коштів, і відображаються у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності у тих періодах, до яких вони належать. Доходи мають відповідати звітному періоду, в якому товари були реалізовані, а витрати мають відповідати періоду, в якому вони були здійснені для отримання цих доходів. Застосування зазначених принципів можна порівняти із встановленням певних "правил гри", які

всіма учасниками приймаються до виконання. Дотримання цих правил дисциплінує учасників ринку (перш ніж відвантажити покупцю товар, продавець має пересвідчитись у його платоспроможності або використати адекватні ситуації форми розрахунків), а також сприяє логічній побудові бухгалтерського обліку і фінансової звітності, яка більш коректно відображає господарські операції, виходячи із їх сутності (зникає потреба обліковувати окремо на рахунках відвантажені покупцям та оплачені ними товари), і змушує можливість маніпулювати інформацією при розрахунку фінансового результату діяльності підприємства.

Принцип превалювання сутності над формою для фінансового обліку носить дещо декларативний характер. У фінансовому обліку дотримуються відповідності форми облікових операцій їх сутності. Пояснюється це тим, що фінансовий облік характеризується високим рівнем регламентації, а тому дотримання законів, стандартів, положень, порядків, інструкцій та інших нормативно-правових документів надає інформації фінансового обліку юридичної форми і порушення цього базового принципу підірве основи бухгалтерського (фінансового) обліку, як управлінської підсистеми, що надає користувачам достовірну та надійну інформацію про господарську діяльність підприємства. Разом з тим, ігнорування економічного змісту господарських операцій в угоду їх юридичної форми теж не є коректним та необхідним для користувачів. Відомо, що сутність відміну від форми їх прояву, є об'єктивною реальністю, від якої залежить розуміння природи речей, відносин, а отже, прийняття на підставі цього оптимальних рішень. Тому висновок напрошується такий: для бухгалтерського фінансового обліку характерним та логічним є дотримання принципу відповідності сутності та форми.

У бухгалтерському обліку пріоритетною є оцінка активів підприємства за історичною (фактичною) вартістю, виходячи із витрат на їх виробництво та придбання. Щодо цього пріоритету, на перший погляд, заперечень немає. Як можна не погоджуватись із оцінкою, що базується на фактичних витратах. Однак, те що працювало раніше, в сучасних умовах господарювання, не завжди є оптимальним підходом до вирішення проблеми. А проблема щодо оцінки об'єктів бухгалтерського обліку є важливою, особливо з огляду на перманентні інфляційні процеси, крім того, з'явилися нові об'єкти обліку, що потребують адекватної оцінки (лізинг, фінансові інвестиції, фінансові інструменти, товарообмінні операції тощо).

У міжнародних стандартах бухгалтерського обліку та фінансової звітності пропонуються різні види оцінок, в залежності від об'єктів обліку та господарських операцій: теперішня вартість, майбутня вартість, відновлювальна вартість, можлива вартість продажу, можлива вартість погашення, дисконтована вартість. З огляду на тенденції розвитку ринку все більшу увагу привертає оцінка за справедливою вартістю, яка є універсальним методом оцінки практично всіх об'єктів бухгалтерського обліку.

Принцип періодичності передбачає можливість розподілу діяльності підприємства на періоди часу з метою складання та зіставлення фінансової звітності. Дотримання цього принципу є необхідною умовою забезпечення виконання зобов'язань за розрахунками підприємства з бюджетом за податками, іншими платежами та відрахуваннями до фондів соціального захисту.

Процес формування системи фінансового обліку на підприємстві потребує розробки внутрішніх правил (положень, інструкцій, графіків документообігу, документопотоку тощо). У фінансовому обліку обліковий процес чітко структурований і відображає стан елементів фінансової звітності (активів, власного капіталу, зобов'язань, доходів, витрат): їх наявність на відповідну дату (сальдо початкове та кінцеве), рух за звітний період (надходження, вибуття, оприбуткування, витрачання тощо), використання та експлуатацію (амортизація, модернізація, дообладнання, реконструкція, модифікація, ремонт, переоцінка тощо). Без перебільшення можна сказати, що фінансовий облік охоплює всі сторони господарської діяльності у властивій йому системі координат, яка базується на подвійному записі із відображенням фактів господарського життя в бухгалтерських рахунках з подальшою їх інтерпретацією у формі фінансової звітності (рис. 2).

Напрями обліку						
Находження		Використання		Вибуття		
Елементи фінансового обліку і звітності						
Необоротні активи	Оборотні активи	Власний капітал	Зобов'язання	Доходи	Витрати	Фінансових результат
Етапи облікового процесу						
Первинна документація		Облікова реєстрація		Фінансова звітність		

Рис. 2. Загальна схема організації фінансового обліку

Загальній схемі фінансового обліку відповідає план рахунків бухгалтерського обліку: перших три класи призначені для обліку активів, наступні три класи – для обліку власного капіталу та зобов'язань, сьомий клас – для обліку доходів та фінансових результатів, а восьмий та дев'ятий – для обліку витрат. Звідси, залишки рахунків 1 – 3 класів відображаються в активі балансу; 4 – 6 класів – в пасиві балансу; за даними рахунків 7 – 9 класів розраховується фінансовий результат і

заповнюється форма № 2 “Звіт про фінансові результати” (рис. 3). План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291, передбачає можливість здійснення обліку витрат в розрізі економічних елементів (8 клас) і видів діяльності (9 клас) [3].

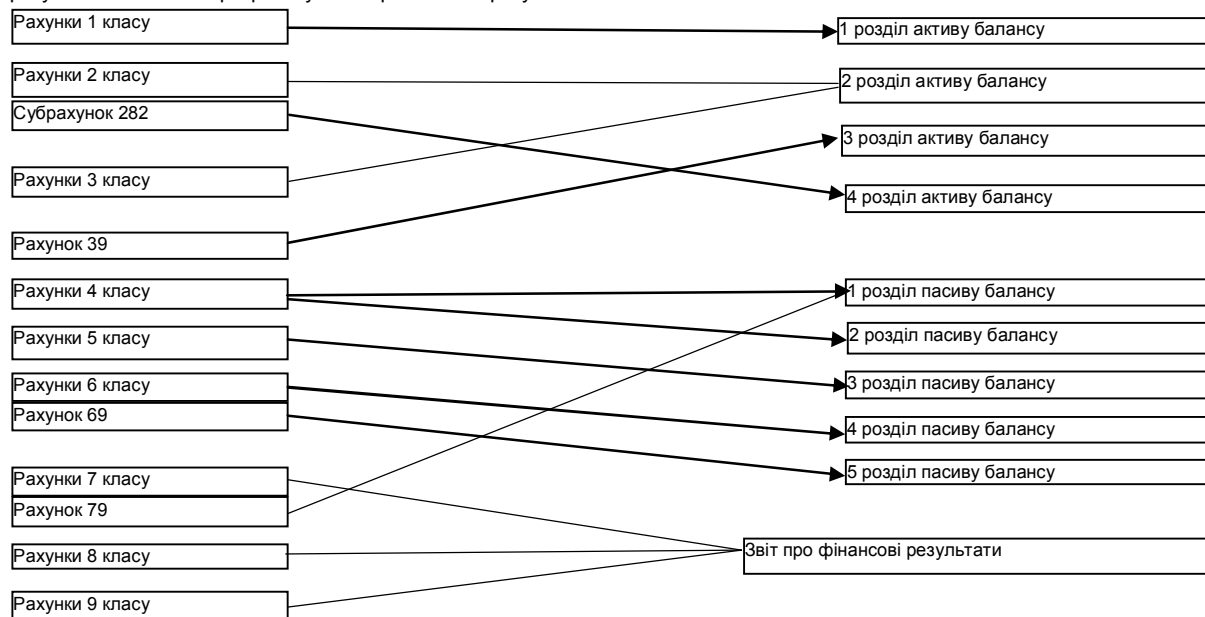


Рис. 3. Взаємозв'язок бухгалтерський рахунків та фінансової звітності

Особливістю діючого плану бухгалтерських рахунків на відміну від попереднього є те, що синтетичні рахунки другого порядку (субрахунки) чітко артикульовані, тобто, вони відносяться або до активних або до пасивних рахунків, що в організаційному плані дозволяє краще розуміти їх сутність і, відповідно, моделювати оптимальні схеми відображення в обліку господарських операцій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Процес формування системи фінансового обліку передбачає здійснення комплексу робіт з розробки модулів (субсистеми) фінансового обліку: субсистеми обліку необоротних матеріальних та нематеріальних активів, запасів, грошових коштів, дебіторської заборгованості, власного капіталу, забезпечення зобов'язань, довгострокових та поточних зобов'язань, доходів, витрат та фінансових результатів потребують удосконалення, яке, насамперед, стосується вирішення питань організації фінансового обліку. Формуючи субсистеми фінансового обліку на основі принципів фінансової звітності, необхідно передусім встановити чіткі критерії

ідентифікації об'єктів обліку (облікових номенклатур), що дозволить їх достовірно оцінити та коректно відобразити в первинних документах, облікових реєстрах та формах звітності.

Список використаної літератури:

1. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” // В редакції закону № 1829-III від 22.06.2000, ВВР, 2000, № 46, ст. 391
2. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pro-u4ot.info/index.php?section=browse&CatID=92>
3. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291.

ШПАК Валентин Аркадійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри теорії бухгалтерського обліку Національної академії статистики, обліку і аудиту